

MIRA KOLAR

SENJANIN JOSIP GRŽANIĆ, PRAVAŠKI POLITIČAR, U OBNOVI SENJA I HRVATSKE

Mira Kolar
Filozofski fakultet u Zagrebu
HR 10000 Zagreb

UDK:949.75"18":329(497.5):929 Gržanić, J.
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 1995-04-27

Malo je političara o kojima se tako malo zna kao o Josipu Gržaniću (Senj 1844. - Gospić, 29. 10. 1907.), iako je on bio jedan od pravaških vođa u Hrvatskom primorju. On se prvi usudio i fizički udariti Khuena Héderváryja kada je ovaj dao prenijeti u Budimpeštu komorske spise koji su sadržavali izvanredno vrijedne podatke vezane uz povijest hrvatskog naroda. Gržanić je uz to značajan i za lokalnu povijest Senja, jer se svim silama zalagao da Senj postane luka sa svojim brodovima na paru i sudjelovao u osnivanju dvaju brodarskih društava. Osim toga aktivan je bio u Senjskoj štedionici, koja je sprečavala gospodarsku propast Senja. Osuđen zbog "čizmovanja" Khuena u Hrvatskom saboru 5. listopada 1885., Gržanić se više nikada nije uspio vratiti u sabornicu, iako je više puta pokušavao da bude ponovno izabran za zastupnika. Vlasti su svaki puta omele izbor, a onda kada je bio najbliže tom cilju, u vrijeme Pavla Raucha, Gržanić umire. Bio je jedan od najpoštenijih hrvatskih političara, principijelan i marljiv, posve odan hrvatstvu i Hrvatskoj.

1. Poznato je u povijesti da je Senjanin "vritnuo Khuena" i time ušao u povijest, pa su njegovu smrt zabilježili gotovo svi pravaški i prohrvatski listovi,¹

¹ *Hrvatska zastava*, 4(1907), 44, str. 5-6.; *Starčevićanac* (Gospić), 1(1907), br. 41. - Kolar Nikola, Josipu Gržaniću nad odrom dne 30. X. 1907.; *Hrvatski dnevnik*, 2(1907), 250; *Hrvatsko pravo*, 13(1907), 3584, str.1; *Pokret*, 4(1907), 250, str. 3; *Agramer Zeitung*, 82(1907), 297, str. 3; *Posavska Hrvatska*, 1(1907), 11, 2. XI. 1907. str. 1-2; *Hrvatske pravice*, 1(1907), 23, str. 2; *Virovitičan*, 9(1907), 39.; *Dom i svijet*, 21(1908), br. 1, 1+18.

Znameniti Senjanin Josip Gržanić, istaknuti senjski i županijski čelnik Stranke prava, zastupnik u Hrvatskom saboru, ravnatelj Senjske štedionice

a prisjećalo ga se i kasnijih godina.² No zašto? Odgovor baš nije jednostavan; on je vezan uz povijesni razvoj Hrvatskog primorja, uz odnos Zemaljske vlade u Zagrebu prema Hrvatskom primorju, dakle vlasti koja je držala da je dovoljno da se razvija Rijeka kao mađarska luka koja otvara Mađarskoj vrata u svijet. Interesi Hrvatskog primorja posve su zapostavljeni u odnosu na Rijeku koja se naglo razvijala i prama kojoj se zajednička vlada u Budimpešti i Zemaljska vlada pod banovima Pejačevićem i Khuenom Héderváryjem, pa čak i Ivanom

² *Živila Hrvatska*, 16(1909), 39+100; *Novosti* (Zagreb), 21(1927), 106, str. 9; *Jutarnji list*, 1931. 7106, str. 7 - J. Horvat, O aferi Gržanić; *Obzor* 76(1935), 231, str. 2, 50-godišnjica afere Khuen - Geržanić; *Večer*, 18(1937), 5054, str. 8 - (Žarko Harambašić), Dne 5. listopada navršit će se pune 52 godine kako je Khuen Héderváry osjetio vršak cipele Senjanina Josipa Geržanića.; *Spremnost*, 4 (1945), 152, str. 6 - V.S.H., Nepravedna osuda D. Starčevića i J. Gržanića.

Mažuranićem, odnosi veoma maćuhinski. Gržanićev udarac ušao je u povijest kao "saborski nogomet" i on je značio da Hrvati ne žele biti kolonija Mađara, te je taj događaj postao poznatiji od stotine raznih peticija vladu u Beču. U Gržanićevu postupku treba svakako tražiti i reagiranje jednoga temperamentnog Primorca na teško stanje u kojem se našlo Hrvatsko primorje i osobito Senj nakon što tršćanski i riječki parobrodi počinju krstariti Jadranom ostavljajući izvan svojih pruga kameniti Senj i velebitski kanal i mnoga mjesta i luke koje su nekoć živjele u trgovine i prometa.

2. Zašto je Gržanić Khuena fizički napao? Khuen je Hrvatskoj bio nametnut dekretom i njegov dolazak u Hrvatski sabar dočekali su svi neunionisti vrlo neprijateljski. Iz mjeseca u mjesec ta je nesnošljivost rasla a banova nepopularnost bila je vrlo velika. Kao čovjek dunavske orijentacije, okrenut prema istoku, nije nikada shvatio povijest i potrebe civilne Hrvatske, a osobito mogućnosti koje Hrvatska ima s obzirom na svoje Hrvatsko primorje ako bi se čitavo to Primorje razvijalo kao jedna cjelina s Rijekom na čelu. Radeći u korist Mađarske, on zapostavlja vitalne potrebe kamenitog Hrvatskog primorja i slabo rodno područje sjeverozapadne Hrvatske držeći da samo rodna Slavonija i istočni dio Hrvatske imaju budućnost. Khuen se vjerojatno nije ni upoznao s Hrvatskim primorjem, želeći znati samo za ugarsku Rijeku, koja je jedna važna strana zagrljaja u koji su Mađari stavili Hrvatsku želeći potpuno asimilirati hrvatsko područje, pa je svake godine Khuen učinio nešto što je umanjilo hrvatske slobode i hrvatsku autonomiju. Odlukom Karla IV. Rijeka je postala slobodna luka i bila je to do 1891., kada joj je ukinut taj status. Carica Marija Terezija je stvaranjem Severinske županije dala do znanja da drži kako se Rijeka treba razvijati u skladu sa širim zaleđem sve do Karlovca, a car Josip II. držao je da treba Senj kao središte Hrvatskog primorja bolje povezati s unutrašnjošću i da on mora biti trgovačko središte, kao što Kraljevica treba biti ratna luka Habsburške Monarhije. Međutim, vrijeme francuske vladavine oduzelo je Hrvatskom primorju nadu da će se ono razvijati kao najvrednije područje Monarhije. Već odmah nakon smrti Josipa II. 1790. Hrvatsko primorje promatra se samo kao izlazna luka za Mađarsku, a za vrijeme Francuza niti to. U sukobu s probuđenim mađarskim nacionalizmom u 19. stoljeću Austrija više pažnje obraća Trstu, vjerojatno predviđajući da će Mađari prije ili kasnije dobiti Rijeku kao svoju izlaznu luku, pa se radije okreću sigurnijem i mirnijem tršćanskom području. Kada se to i desilo 1868., da bi 1873. Rijeka dobila i prugu koja ju je direktno vezala s Budimpeštom, svi su se kapitali usmjerili prema Rijeci, a Hrvatsko primorje sa Senjom sve više siromaši, nadmećući se s

Bakrom i za ono malo mogućnosti koje su preostale u iskorištavanju gospodarskih resursa, ali zbor promašaja na tom planu ono 1873. pada u tešku krizu koja se nastavlja kroz nekoliko slijedećih generacija.³ Gržanićev postupak u Hrvatskom saboru izraz je jednoga takvog raspoloženja, posve prirodan i razumljiv, ljudski.

3. *Josip Gržanić (Geržanić)* (Senj, 1844. - Gospić, 29. 10. 1907.). (*Posavska Hrvatska*, 11, 2. 11. 1907.) bio je vodeća ličnost pravaša u Hrvatskom primorju.

Gržanićev otac Krsto Gržanić bio je trgovac. Osnovnu školu Josip Gržanić polazi u Senju. Dvije je godine pohađao i biskupsko sjemenište u Senju, koje je osnovao Ožegović za 40 pitomaca te su mu kolege u školi bili Josip Radetić, koji je kasnije bio financijski ravnatelj u Gospiću, Mijo Tkalčić, Fran Folnegović i drugi čija su imena značajna za razumijevanje povijesti Hrvatskog primorja. Napustivši sjemenište, i Gržanić i Radetić su se upisali na Pravoslavnu akademiju u Zagreb, te su je i završili. Gržanić je s još 37 pravnika bio potpisnik adrese upućene Anti Starčeviću 28. ožujka 1867. Gržanić je bio vrlo dobar s dr. Matokom, urednikom *Hrvata* i Vjekoslavom Bachom, urednikom *Hrvatske*, koji je poginuo u Rakovičkom ustanku Eugena Kvaternika 1871.

Nakon završetka studija prava Gržanić je radio neko vrijeme u Financijskom ravnateljstvu u Zagrebu. Kada je nakon Rakovice Ante Starčević bio zatvoren, Gržanić nalazi puta i načina da ga posjećuje i da mu pomaže.

4. Kada je 1871. Senj među prvima izdvojen iz Krajine u procesu razvojačenja i sjedinjenja s građanskom Hrvatskom, dobivši 1872. pravo formiranja vlastite općinske uprave, Gržanić prihvaća mjesto velikog bilježnika u Senju. Formiranje senjske samouprave pada u najteže vrijeme kada parobrodi počinju potiskivati jedrenjake i na Jadranu, ali Senjani su shvatili da je došlo novo vrijeme pa su 1871. osnovali Brodarsko društvo u Senju, nabavivši prvo brodove "Hrvat" i "Vinodol", koji su građeni u riječkom brodogradilištu Stabilimento Tecnico, i "Hrvatsku", građenu na senjskom brodogradilištu.⁴ Na

³ Kako se nastojalo onemogućiti da se u okolici Rijeke stvori jači centar, pokazuje administrativna rascjepkanost tog područja. Bakarski se municipij podjeljuje i od njega se otcjepljuje niz malih općina koje se grupiraju oko Trsata, ali ta cjelina nikada do 1918. nije dobila status gradske općine. Sušak se uklapa u modruško-riječku županiju, dakle ostaje bez veze i s Rijekom i s Bakrom, iako se pod Stankom Lukanovićem od 1876. i pod Hinkom Bačićem (1887-1900) koristi naglim razvojem Rijeke za vlastiti razvoj kroz vlastite investicije.

⁴ Povijest ovog društva zaslužuje posebnu pozornost. Ono je osnovano s glavnicom od 200.000 forinti, akumuliravši sitne uštede Senjana, ali i krajišnika sve do Gospića. Zbog krize koja

lažnu prijavu gradskoga kapetana Jakoba Rubčića da je riječju uvrijedio kralja, ban Ivan Mažuranić suspendirao je 1876. Gržanića i od službe i od plaće. Dugotrajna istraga pokazala je, međutim, da je nevin i on je ponovno vraćen u službu i radi u gradskoj upravi do rujna 1882. kada daje ostavku, jer se ne slaže s novim gradonačelnikom niti sa sucem Culliem. Dok je Gržanić bio u gradskoj upravi, protivljenje stanovništva svim vladinim mjerama bilo je izvanredno jako, pa je Gržaniću čak isplaćena dosta visoka otpremnina kada je izlazio iz gradske službe, jer se mislilo da će tako ostati bez utjecaja na raspoloženje stanovništva, koje je pod utjecajem Gržanića i Katoličke crkve bilo izrazito oporbno.

Naime, u razdoblju od 1871. do 1880. u Senju je pod utjecajem teških prilika došlo do podjele pučanstva u dvije grupe: jedni, koji su na čelu s Gržanićem pristajali uz pravašku liniju Ante Starčevića oslanjajući se na Katoličku crkvu, i drugi, koji su se nadali jačanju neke hrvatsko-srpske sveze s Beogradom kao Pijemontom južnoslavenskih naroda.

Ta druga skupina okuplja se oko novoosnovane tiskare H. Lusteru u kojoj se tiska *Radiša* i *Vragoder*, dok se pravaši vežu uz Primorsku tiskaru u Kraljevici, koja tiska list *Primorac*. Gržanić u *Primorcu* i velečasni Dragutin Jambrečak, tajnik senjskoga glazbenog zavoda, urednik *Radiše*, nisu se štedjeli, i 1875. ova borba poprima poprilično neugodne razmjere pa narodnjaci čine sve da maknu Gržanića s njegova položaja javnog bilježnika, optužujući ga da ima neugodnu narav.⁵ Navalna na Gržanića bila je teška i dobro smišljena, a članci u *Radiši*, među kojima se tiskaju i gospodarski članci Mijata Stojanovića, školskog nadzornika otočko-ličkog okružja i pjesme o Kraljevniću Marku, imaju za cilj da potisnu slične članke riječkog župnika Ivana Fiamina, koji prevodi te članke uglavnom iz talijanske literature, prilagođujući ih našem području i upotpunjavajući ih svojim savjetima i preporukama. Jambrečeka podržavaju Mile Magdić, Bude Budisavljić, prof. I. Radetić i Ivan Potočnjak, pa se tako Primorje podijelilo na dva dijela. Zbog krize koja je izbila na Bečkoj

je izbila 1873., društvo je odlučilo povećati glavnicu za još 300.000 forinti pa su nabavljeni parobrodi "Vinodol" i "Hrvatska" (ovaj potonji brod bio je brod duge plovidbe). Međutim, sva tri broda bila su loše kvalitete i oni ne mogu održavati redovitu plovidbu niti na potezu Senj - Rijeka i Senj - Karlobag, a kamoli na dugoj plovidbi, pa je obično kada bi pristao u Rijeci na Rivi orientale, trebalo zvati stručnjake iz brodograđevnog poduzeća da ga popravljaju. Nije pomoglo ni uključivanje Hrvatske eskomptne banke na čelu s Franjom Švrljugom u upravu društva, pa se krajem 1874. predlaže fuzija ovog društva s bolje organiziranim Brodarskim društvom u Bakru, odnosno da se problematični brodovi pošalju s teretom u Južnu Ameriku, gdje će im se prepustiti da dotraju svoje dane (sastavljeno prema *Primorcu* 1873. i 1874.).

⁵ *Radiša*, 16, 17. IV. 1875. str. 125-127.

burzi 1873. i u Primorju se tih godina ništa ne investira, brodovi stoje privezani uz vezove, pa se razvijala nesmiljena borba za preživljavanje, praćena nečuvenom konkurencijom na svim poljima života. Grupa protivna Gržaniću sve više traži savez s Mađarima vjerujući da boljitak može doći samo s te strane.

Gržanić je ogorčen ovakvim razvojem političkog života u Primorju. Senj pokazuje nove znakove zaostajanja i propadanja nakon što je i željeznička pruga sav promet iz unutrašnjosti usmjerila na Rijeku, a jedina slaba cesta koja je spajala Primorje s Rijekom bila je gotovo neupotrebljiva za kolni promet jer nije bila zemaljska, već općinska. Kao tajnik senjskoga Brodarskog društva Gržanić je ogorčenjem pratio konkurenciju mnogo vještijega bakarskog brodarskog društva, kojemu su osnivači Niko Polić, dr. Marijan Derenčin, Mate Mateljan, pa često u *Primorcu* oštrim riječima napada konkurentsku politiku drugih mjesta, koja se isto tako bore za preživljavanje. Borba za koncesiju brodarenja velebitskim kanalom došla je i do Sabora i bakarski saborski zastupnik i civilni kapetan riječke županije August Dutković traži da se Bakru pruže iste šanse koje se daju Senju. Dakako, jedinu je pravu šansu imala Rijeka, a slabi senjski i bakarski brodovi nisu mogli konkurirati velikim riječkim brodovima duge plovidbe. No to nije bilo jasno čitavo desetljeće. Tek u doba bana Khuena Héderváryja znade se tko drži brodarstvo sjevernog Jadrana.

Gržanić i Ante Polić i drugi pravaši upozoravali su već od 1873. na zapostavljenost Hrvatskog primorja,⁶ ali se još uvijek nadaju u mogućnost da dobiju i prugu a da im se razvije i brodarsko društvo. U Senju se za to bore Hrvati - pravaši, a u Bakru Hrvati - narodnjaci.

I jedni i drugi mnogo su više očekivali od pučkog bana Ivana Mažuranića, misleći da će im on kao Primorac pomoći da se izvuku iz teških prilika, ali on zbog svoga neprijateljskog stava prema Mađarima još od 1848. nije bio najpogodnija osoba za jačanje veza sjever - jug, a i sam je bio previše ovisan o Srbima, koji su već počeli na našem prostoru voditi svoju posebnu politiku slabljenja Hrvata i hrvatstva. Njegovo obećanje da će se početi graditi cesta Senj - Krivi Put odlagala se vrlo dugo.

U početku Mažuranićeve vladavine Primorci su se ponadali da će ugarska vlada voditi brigu o čitavom Hrvatskom primorju. Razgledavajući 1873. novu, tek sagrađenu prugu Zagreb - Rijeka, ministar Ljudevit Tisza, odličan političar koji je znao u ugarskom parlamentu pomiriti nepomirljive suprotnosti i održavati ravnotežu, ministar ugarskog domobranstva Bela Szende, te riječki gubernator grof Ladislav Szapary posjetili su cijelo Primorje do Senja, znajući

⁶ *Narodne novine*, 189, 18. VIII. 1873. - Mate Polić, Naše pomorstvo.

vjerojatno za značenje koje je Josip II. davao tom području. Oni su prihvatili poziv Senjskoga parobrodarskog društva, te su na brodu toga društva "Hrvat" doplovili do Senja, razgledali grad i škver društva i saslušali potrebe njegovih građana, pa je Tisza obećao da će nastojati da se što prije izgradi i ogranak pruge do Senja.⁷ No dva tjedna kasnije i Bakrani se uključuju u tu utrk, vozeći turiste na potezu Bakar - Kraljevica, gdje ih dočekuje ugledni trgovac Nikola Srića pjesmom i bengalskom vatrom. Na tom brodu očito su bili i Englezi, jer je uskoro zatim britanski konzul za Ugarsku T. C. Hill imenovan za potkonzula u Senju, koji je postao sjedište trgovačko-obrtničke komore, zadužen da uspostavlja turističke, ali i proizvodne veze s cijelim Hrvatskim primorjem, jer još nije zamrla tradicija da se Englezi miješaju u ovo područje.⁸ Činilo se da će sve biti u redu, izvještaji o senjskom tržištu u *Primorcu* 1873. govore u prilog jačanju njegove trgovačke snage sa zaledem, te se mislilo da će Senju ostati ugled i neke otvorene mogućnosti za uključenje u gospodarstvo, jer je i senjski ljekarnik Josip Acurti (umro 1875.) dobio na bečkoj izložbi 1873. nagradu za svoju zbirku alpskih izložaka.⁹ U listopadu 1873. bez velikog slavlja otvorena je pruga Karlovac - Rijeka, te je sada bilo moguće brzim vlakovima doći izravno iz Budimpešte do mora, ali se zbog financijske krize koja je zahvatila bečku burzu i koja je trajala punih deset godina, a možda upravo i zbog bana Ivana Mažuranića, u ugarskoj vladi potpuno zaboravilo na obećanja dana Senju i Senjanima, jer je osnivanje novih dioničkih društava zamrlo, a kapital se nije investirao u dugoročne poslove.

Kriza je silno pogodila Senj. U 1872. u Senj je uplovilo 1450 brodova sa 78.525 bačava u vrijednosti od 2.601.666 forinti, a 1873. godine samo 1049 brodova sa 65.649 bačava i svega 1.856.592 forinte vrijednosti.¹⁰ Senj je sve do 1883. bio pod otočkom pukovnijom i kao takav trebao je biti središte krajiške trgovačko-obrtničke komore u Senju. Nju je pripomogao osnovati pukovnik otočke pukovnije Lavoslav Došen godine 1868.¹¹

Smještaj Trgovačko-obrtničke komore u Senju omogućio je Senju da se drži gospodarskim sjedištem Hrvatskog primorja, pa iako nije imao snage da se kao takav razvija Senj je znao što bi trebao. Tako je 1874. na brod "Hrvatsku",¹² koji je išao u istočnu Indiju, poslano hrvatsko vino iz unutrašnjosti a 20 boca

⁷ Isto, 184, 11. VIII. 1873.

⁸ Isto, 198, 29. VIII. 1873. - Pismo *Velebit pod Urinom* i 206, 9. IX. 1873.

⁹ Isto, 203, 9. IX. 1873.

¹⁰ *Radiša*, 9, 27. II. 1875.

¹¹ Isto, 7, 13. II. 1875.

¹² *Primorac*, 16, 25. II. 1874. - G(ržanić), Hrvatsko vino i preko aequatora.

dao je grof Gjuro Jelačić, tada vlasnik Novih dvora. No prilike su bile protiv njega. U vrlo teškim okolnostima dolazi do nesmiljene utakmice između Bakra i Senja za ono malo prihoda koliko im je mogao davati lokalni promet pod Velebitom. Bakarsko pomorsko društvo imalo je brod "Grad Bakar", no taj brod ne bi mogao ugroziti senjsko društvo da nije Josip Randić, privrednik u Odesi, na njegovo ime upisao 20.000 forinti, omogućivši mu i jačanje i proširenje.¹³

Borba za koncesiju prometovanja velebitskim kanalom protegnula se i u Sabor. Bakarski saborski zastupnik August Dutković zalaže se da se Bakru pruže iste šanse koje se daju Senju. No oba su grada preslaba u odnosu na Rijeku i Trst da si izbore bilo što drugo osim mogućnosti preživljavanja.

5. Druga Gržanićeva aktivnost nakon istupa iz gradske službe vezana je uz rad Senjske štedionice. Gržanić je već kao općinski bilježnik radio 1873. na osnivanju Gradske štedionice u Senju, no vlada nije odobrila pravila ne želeći da se u Senju osnuje novčana ustanova koja bi mogla davati i kredite. Dopušteno je samo osnivanje Senjske štedionice, koja i nije imala dionički kapital, već je doista samo poslovala s uštedama građana. Njen predsjednik bio je 1874. Izidor Vuić, i upravo u tom vremenu dolazi do znatne izmjene članstva u upravi pa istupaju Vaso Pauković i J. N. Stanišić, a ulaze Ivan Vontić i Gržanić, čime ona doista prelazi u ruke pravaša.¹⁴

No i ovdje su za Senj nastali problemi, jer u Kraljevici još od vremena bana Josipa Šokčevića djeluje Primorska štedionica, čiji je predsjednik bio dr. Marijan Derenčin, a potpredsjednici Stjepan Šverljuga i Sebold Cihlar, te je ona imala jače veze u zemaljskoj vladi nego što su ih imali Senjani. Ona 1873. ima dioničku glavnica od 12.000 forinti.¹⁵

U Senjskoj štedionici Gržanić je prvo bio knjigovođa, a zatim dugo godina ravnatelj, i to je bilo glavno materijalno vrelo njegova života.

6. Josip Gržanić bio je savjest senjskog društva. Na svaku nepravilnost on je reagirao žestoko pisanom i govorenom riječju, i šteta je što većina njegovih članaka i uvodnika nije potpisana. Gržanić je reagirao na svaku prodaju krajiških šuma, na svaku prodaju nekretnine koja je pripadala državnom eraru, a smještaj Trgovačko-obrtničke komore za krajiško područje u Senju omogućavalo mu je da ima širok uvid u zbivanja sve do Gospića. Gržanić je

¹³ *Primorac*, 31, 18. IV. 1874. - Hrvatsko brodarsko društvo u Bakru. Pretpostaviti je da se iza Randićeva kapitala kriju ruski ili srpski kapital.

¹⁴ Isto, 7, 24. I. 1874.

¹⁵ Isto, 21, 14. III. 1874. i *Narodne novine*, 23. VII. 1873.

vodio Stranku prava u Senju i među prvima u zemlji Senjani su pod njegovim vodstvom 18. kolovoza 1883. premazali mađarski natpis na carinarnici, pa je time svratio pažnju Mađara na svoje izrazito protumađarsko držanje.¹⁶ Predvođeni Gržanićem, senjski pravaši upali su u hotel "Nehaj" kličući "Živio Starčević", "Živio Folnegović" i drugo. Vlada je uvela u Senju izvanredno stanje i postavila gradskog načelnika Izidora Vuića za povjerenika. Raspušteno je glazbeno društvo, gdje su se pravaši okupljali, a o tim je događajima izviješten i zemaljski komesar Hermann Ramberg. U izvještaju Rambergu navedeni su kao kolovođe Josip Gržanić, Ladislav Krajač, Vjenceslav Novak, Roko Devčić i Franjo Rivossechi, osobe koje su ušle u povijest zbog svoje političke ili kulturne aktivnosti.¹⁷

7. Za vrijeme Khuena za Hrvatsku dolaze olovna vremena, vremena kada svi u Beču drže da Hrvati nemaju šta tražiti na političkoj pozornici svijeta, te ih i Cislajtanija Monarhije (austrijski dio) drži posve prepuštenima Ugarskoj. Na izborima za Sabor 1884. predstavnik Senja je Fran Folnegović, ali on nije u Saboru usta otvorio da bi obranio tekovine Senja, već je to činio Josip Gržanić, izabran u Sabor 1885. naknadno kao zastupnik u Ivanić Tvrđi kraj Čazme, te je svoje vjerodajnice dao predsjedniku Sabora Mirku Hrvatcu 18. travnja 1885. i kao pravaš odmah se povezao s Davidom Starčevićem, tada odvjetnikom u Jaski.

Zanimljivo je da je pravašku stranku u Senju vodio u to vrijeme Milan Pavlović, koji je izabran za zastupnika u Brinju, i zbog toga se Gržanić morao kandidirati u Ivanić Tvrđi kraj Čazme. Sabor je otpočeo radom 1. listopada 1884. nakon tromjesečne stanke i odmah je bilo jasno da će to biti burno saborovanje, što je došlo do izražaja već u verifikaciji mandata. Osobito se dugotrajno raspravljalo o Eugenu Kumičiću, te Vasi Paukoviću, brloškom zastupniku, koji je živio u Senju kao odvjetnik i javni bilježnik, ali je 1866. bio upleten u neku pronevjeru mjenica te je zato bio i suđen. Budući da mu je protukandidat bio gradski senjski načelnik, tj. Ladislav Krajač, mađaroni su nastojali Paukovića opravdati, pa su to i učinili pozivom na zastaru, iako je on bio isključen i iz ravnateljstva Senjske štedionice i iz pjevačkog društva upravo zbog te sumnje u njegovo poštenje.¹⁸ Naime, kroz jednu godinu Khuenove

¹⁶ Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Narodni pokret u Hrvatskoj 1883*, Zagreb, 145-147.

¹⁷ Isti, 137. Citirano prema Ivo KOVAČIĆ, *Senj u Hrvatskom narodnom pokretu 1903/4.*, Senjski zbornik, 20, 1993, 151.

¹⁸ *Saborski dnevnik kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1884-1887*, I, Zagreb 1887, 100, 115, 397

vladavine i Khuenova sabornikovanja već je bilo jasno da je to vladavina jake ruke koja je upravljala iz Budimpešte, ali tako da se služi Srbima kao činovnicima, kao političarima, kao intelektualcima, kao žandarima, te je David Starčević već 14. listopada 1884. rekao Srbima u Hrvatskom saboru: "Vi budite Srbi, ali nemojte nam škoditi",¹⁹ a profesor povijesti Tadija Smičiklas, grkokatolik, deset je dana kasnije rekao u tom Saboru: "Ja držim, da politika srbska i mađarska ne mogu biti jednake, ali prema ovom vladanju čini se, da bi bile donekle jednake".²⁰ Tendencija jake mađarske hegemonije uz pomoć srpskih zastupnika iz Krajine, potpuno zanemarivanje ne samo gospodarskih potreba Hrvatske o kojima je sve odluke donosila Pešta već i kulturne, o kojima je donosila odluke Zemaljska vlada u Zagrebu, stvorili su klimu krajnje nepodnošljivosti, koja je iz dana u dan sve više jačala.

Da Gržanićev istup nije došao onako "iz neba", već da je prirodni rezultat jednoga sve lošijeg stanja u Senju s jedne strane, a sve jačega mađarskog pritiska s druge, pokazat će upravo na primjeru Senja. Na dvanaestoj sjednici 16. listopada 1885. Andro Bakarčić, zastupnik iz Perušića, postavio je pitanje zbog naredbe Odjela za bogoštovlje i nastavu, koji tada vodi Ivan Vončina, zašto se ukida Senjska gimnazija. Odgovor, ali tek nakon nekoliko mjeseci, bio je da se ukida stoga što su tri gimnazije na okupu (sušačka, senjska i gospićka), te da nema financijskih sredstava za uzdržavanje svih triju. U obranu senjske gimnazije stavio se Tadija Smičiklas. On je rekao da je netočan razlog ukinuća senjske gimnazije, prema kojemu "grad Senj po društvenih odnošajih pučanstva njegova nepružja uvjeta, potrebitih za valjan odgoj gimnazijalne mladeži" i da je u Senju prevladala "politika ulice", jer da svagdje gdje ima mladeži ima i nemirnijeg života, te brani senjsku gimnaziju kroz njezinu povijest kao ustanovu koja je vezana uz senjsku biskupiju, držeći da je prijedlog nekih neka se biskup preseli u Rijeku krajnje neprimjeren trenutku.²¹

Nekoliko dana kasnije Erazmo Barčić, poslanik Krasica, govori o teškim prilikama Hrvatskog primorja jer da Rijeka sve privlači, sve "guta", a ukinuće slobodne luke u Bakru, Kraljevici, Senju i Karlobagu bilo je u mađarskom interesu, što je još više pogoršalo prilike u Primorju.²²

Gržanićevim dolaskom u Hrvatski sabor oživjele su senjske teme. Gržanić je na zasjedanju 27. 4. 1885. podnio interpelaciju zbog iznimnog stanja i imenovanja vladina povjerenika za Senj. Opisuje da su 19. rujna 1884. neki

¹⁹ Isto, 115.

²⁰ Isto, 169.

²¹ Isto, 271-272, sjednica 2. I. 1885.

²² Isto, 366, sjednica 14. I. 1885.

izbornici polupali prozore pristašama vladine stranke, pa su onda, bojeći se progona, neke obitelji pobjegle iz Senja, jer su ih vladini činovnici osumnjičili da su htjeli opljačkati carinski i porezni ured. Objavljivanje te vijesti u mnogim novinama Monarhije nanijelo je veliku štetu Senju. Mnogi su postavljali pitanje može li se sa Senjom trgovati i nije li "opasno za život u gradu Senju". Vlada je iskoristila priliku i poslala u Senj dvije satnije Jelačićeve pukovnije s generalom Reiznerom, vršeci istodobno intenzivnu istragu o događaju i proširivši je na sve Senjane. Gržanić ističe da je dakako teško da u Senju može proći na izborima kandidat vlade koja je grad materijalno gotovo uništila odbijanjem da pročisti luku, da sagradi željeznicu, da ne dopusti privatnu koncesiju društvu koje je tu željeznicu samo htjelo sagraditi, a osim toga bila je indiferentna prema senjskom brodarstvu. Bojeći se za svoj položaj, koji je isticanjem spajanja senjske i riječke biskupije postao dvojben, senjski biskup Josip Posilović, koji je nakon smrti nadbiskupa Mihalovića postao u Zagrebu i nadbiskup, nagovarao je Senjane da izaberu za zastupnika Kolomana Bedekovića, jer da će inače biti ukinuta i gimnazija i sjemenište i biskupija, upozorujući da istodobno Ivan Vončina, zastupnik Novog, obećaje otvaranje klesarske škole u tom mjestu. Na drugoj strani redarstvena istraga pokazala je da su i neki zemaljski činovnici u Senju za pravaše. U vrlo napetom raspoloženju 19. rujna 1884. svjetina je polupala prozore na kući profesora Magdića, odakle je netko bacio lonac na svjetinu, a po naputku Vase Paukovića imućni građani zatražili su vladinu zaštitu, navodeći da je netko bacio kamen od deset kilograma na drugi kat zgrade, što je dakako fizički nemoguće učiniti. U očekivanju novih nemira vlada je starog direktora gimnazije zamijenila privremenim, a i u općinu je postavila povjerenika Oktavijana Klemenčića. U zaključku te interpelacije Gržanić je u šest točaka sažeo svoja pitanja vezana uz izgred 19. rujna 1884. Gržanić pita zašto je poslana vojska i postavljen komesar. On pita jesu li izvidi dokazali organizirani istup zemaljskih činovnika i zajedničkih činovnika, tj. hrvatskih i ugarskih. On pita je li doista dokazano da su se izgrednici usmjerili na napad na carinski i porezni ured. Gržanić pita je li poznato da su prijavitelji izgreda kupovali svjedoke. On pita zna li vlada "kolika je šteta učinjena obćini grada Senja, proglašenjem nesjegurnosti života i imetka u Senju", te tko će snositi troškove uzdržavanja vojske i dnevnicu vladina povjerenika.²³ Interpelacija je saslušana i prosljeđena banu i ostala je u Saboru bez odgovora.

Nije prošlo niti dva tjedna i Gržanić podnosi novu interpelaciju, koja se odnosi na razdoblje Pejačevićeva banovanja. On prijavljuje senjskog

²³ Isto, 523-525. Sjednica 27. IV. 1885.

povjerenika Oktavijana Klemenčića da je potrošio gradski novac i uništio gradske zaklade. Pozivajući se na Zakon od 28. 1. 1881. "ob ustroju gradskih općina" predstojnik odjela za unutarnje poslove i podban Jovan Živković postavio je još 1882. u Senju tog povjerenika, iskoristivši propis prema kojemu se može postaviti povjerenik ako u zastupstvu manjkaju tri zastupnika. Iako su manjkala dva, a ne tri zastupnika, Senj je dobio povjerenika Klemenčića, koji je s kapetanom Fabianijem provodio nad Senjanima teror, provocirajući Senjane i njihovo hrvatstvo.

Tako su jednom prilikom izazvali grupu senjskih obrtnika koji su se u krčmi zabavljali i pjevali. Njihova reakcija na uzvike "eljen" Fabianija i njegovih prijatelja dovela je do zatvaranja više obrtnika na 15 dana. Videći da je gradska kasa prazna, Klemenčić je uzeo iz uboškog fonda 4000 forinti državnih obveznica te ih prodao uz polovicu cijene, a novac potrošio. Utrošio je i gotovinu uboškog zavoda, iako je tih 2000 forinti trebalo isplatiti obitelji Biankini, koja je zbog toga tužila uboški zavod te je tako Klemenčić, "...ta jedna kukavica poslana od vlade uništila taj zavod, koji sada ne može podmirivati troškove". Klemenčić je prodao i dvije kuće uboškog zavoda za 400 forinti. Zanimljivo je Gržanićevo iznošenje za što je Klemenčić, koji je u to doba već podžupan, utrošio novac. Za svečani doček bana Teodora Pejačevića, umjesto imajućih tisuću, utrošeno je 5000 forinti, te Gržanić kaže: "Ja mislim, da nije ni opravdano, ni ljudski, kada se s novcem kojim se sirotinja uzdržuje, dočekuje ban." Istodobno kaže da su Senjani pod svojom samoupravom učinili više za svoj grad nego stanovnici nekoga drugoga grada. Gržanić informira sabornike o Senjanima ovako: "To su ljudi koji ljube svoj grad, koji su požrtvovni. Tko je bio pred neko vrijeme u Senju i vidi danas Senj, moći će mi to potvrditi." No on i prijeti: "Mi smo davali, dok vlada nije dirala u nas, a kad je vlada dirnula, ruši se i srušit će se sve." Kaže da sve vlade od Mažuranića nisu radile ništa drugo do upropaštavale narod i zaključuje: "Ja sam ovu interpelaciju iznio zato da se odužim narodu i da iznesem na vidjelo kako vlada Njeg. apost. Veličanstva radi." I opet teških šest pitanja na koja zakonita hrvatska vlada nije mogla ili nije htjela odgovoriti, pa Senjani nikada nisu dobili odgovor na Gržanićev upit Saboru: Prvo je pitanje bilo kojih se zakonskih osnova vlada držala pri imenovanju povjerenika. Zatim traži konkretno opravdanje za postavljanje Klemenčića. Treće pitanje je kako će uboški zavod sad isplatiti Bianchinijeve. Četvrto pitanje je kako opravdati rastrošnost Klemenčića, koji se razbacivao općinskim senjskim novcem i učinio senjsku općinu insolventnom. Peto pitanje je ako vlada sve to zna, kako opravdava. Šesto je pitanje bilo: ako vlada ne zna za sve to, hoće li sada pokrenuti postupak i pobrinuti se za naknadu

oštećenika.²⁴ Interpelacija je srećom - pa tako za nju i znamo - ušla u zapisnik i predana vladi, a posve je jasno da je ban Khuen bjesneći tvrdio kako se pod plaštem zastupničkog imuniteta šire prevratničke ideje (str. 209.)²⁵ Gržanić je ovim govorom zapravo zapečatio svoju sudbinu i ban je tražio nakon prve osude u prosincu 1885. oštriju kaznu, nastojeći da ga potpuno eliminiira iz političkog života, osudivši Senj i Gržanića na jedno životarenje pod njegovom vladavinom.

Na saborskoj sjednici 7. svibnja 1885. Gržanić podržava Josipa Franka, koji traži da se dadu obračuni za krajiške šume i uopće za krajinu, jer da te šume donose godišnje 3-4,000.000 forinti prihoda,²⁶ koja se sredstva troše na nepoznat način, bez obračuna Saboru. Gržanić podržava na sjednici 11. svibnja Frana Folnegovića, koji upozorava da bujica "Torrenta" prijeti Senju i da će se desiti onakva katastrofa kakva se desila godine 1849.²⁷ Ni Erazmo Barčić ne štedi riječi kada se spominje Rijeka i Primorje. Na sjednici 12. svibnja Barčić ističe da je Primorje dovedeno na prosjački štap i da je čitava zemlja u krizi.

8. Nezdravi odnosi u Hrvatskom saboru kulminirali su arhivskom krizom. Kao kruna nepoštivanja hrvatskih povijesnih tradicija dolazi Khuenova odluka da otpremi najvredniji dio zagrebačkoga Zemaljskog arhiva u Budimpeštanski arhiv. Khuen 15. srpnja 1885. jednostavno naređuje Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskom arkivu u Zagrebu: "Nalaže se kr. tomu arkivu, da komorske spise iz Budima god. 1848/49. dopremljene u zemaljskom arkivu pohranjene sa dotičnim Elenki, ukupno po prilici 170 knjigah na broju ovomu predsjedničtvu uruči", te iako je J. Miškatović, arhivar, objavio u *Narodnim novinama* 25. srpnja da ti spisi nisu ugroženi te da nema razloga da se šalju u Budimpeštu, pojačavši to i otvorenim protivljenjem, ban je 4. kolovoza spise otpremio i izjavio na konferenciji Narodne stranke nekoliko dana kasnije da će spise pročistiti prije nego ih vrata Zagrebu. *Obzor* je kao oporbene novine objavio u više brojeva i Khuenovu naredbu i Miškatovićeve izjave, pa se jednostavno stvorila vrlo nepovoljna klima i tražilo se otvoreno da se spisi vrata u Hrvatsku.²⁸ Grga Tuškan je na sjednici 30. rujna zatražio da se zbog otpreme

²⁴ Isto, 649-650

²⁵ Isto, 209.

²⁶ Isto, 665.

²⁷ Isto, 719.

²⁸ *Obzor*, 225, 3. X. 1885, 226, 4. X. 1885. - Preštampano iz Narodnih novina. Miškatovićeva izjava glasi "Zakon o arkivu nedozvoljuje banu, da može zatrti i otudjiti arkivska pisma, upravo kano što Lykurgov zakon nije dozvoljavao sinovom da mogu ubiti oca. I sama pomisao, i daleka sumnja o tom, da bi ban mogao zlo upotriebiti svoju vlast, te arkiv osakatiti, bila bi nakazna, jest absolutno izključena." (*Obzor*, 227, 5. X. 1885.)

spisa ban stavi pod optužbu, jer da je došlo do povrede zak. čl. VII od 1870. po kojem je ban zadužen za čuvanje spisa.²⁹ Predsjednik sabora Mirko Horvat uspio je raspravu o tom pitanju odložiti na 3. listopada. Tog su dana pred sabornicu postavljeni žandari, što je odmah iskritizirao Grga Tuškan rekavši da "u Hrvatskoj nema mjesta, nema sela, da ja bih mogao reći da nema kuće, u kojoj se nije govorilo o predmetu, koji ima danas biti predmet naše razprave."³⁰ Rasprava je iz trenutka u trenutak imala sve veću žestinu. Povjesničar Tadija Smičiklas obrazložio je kako su ti spisi došli u Zagreb na zahtjev bana Josipa Jelačića i da su knez Windischgrätz i Geringer kao carevi namjesnici u Ugarskoj pristali da vrate Hrvatskoj spise koji su vezani uz njezin prostor. Ništa nije narodu tako otvorilo oči kao arhivska afera. Naime, govorom Tadije Smičiklasa u Hrvatskom saboru 3. listopada 1885. upozoreno je na značenje komorskih spisa, koji da sadrže arhive samostana ukinutih za Josipa II., zaklada, loca credibilia, dokumentaciju važnu za dobra u Srijemu i Slavoniji, te spise iz 1848., te da su spisi 1851. isporučeni u ruke Ivana Kukuljevića Sakcinskog, nakon što su mađarski stručnjaci izdvojili ono što se odnosi na Mađarsku, pa tako nije vraćen ni materijal koji se odnosio na Dalmaciju, te se zaključuje da se prema tome radi u čisto hrvatskim spisima. Smičiklas je na primjeru Remetskog samostana, koji je bio ukinut, dokazao da se radi o građi važnoj za razumijevanje naših prilika, jer da je ovaj samostan oplemenio okolicu vinogradima, a uređio i maksimirsko područje.³¹ Ban Khuen je tog dana samo rekao da su spisi odaslani i da on ima pravo nadzora.³²

Rasprava o arhivskim spisima nastavljena je i 5. listopada 1885. Tom je prilikom galerija bila puna, a došli su i najugledniji hrvatski velikaši Gjuro Jelačić, grof Miroslav Kulmer, grof Drašković i Richard Sermage, koji je već istupio iz Narodne stranke, koja je podržavala bana. Jovan Živković, banova desna ruka, brani bana ističući da je radio "in optima fide", na što je David Starčević uzviknuo: "Sram vas bilo s takovim banom", tražeći zadovoljštinu u ime naroda.³³ Tada je ban izjavio poprilično samouvjereno da te spise mora priznati Hrvatskoj, jer ih ona faktički posjeduje, ali da li je taj posjed pošten, u to se usuđuje posumnjati. Nakon toga izbila je dotle zatomljena mržnja i neprijateljstvo svom silinom. Nakon ove izjave došlo je do velike graje u

²⁹ *Dnevnik*, 824.

³⁰ Isto, 831.

³¹ *Dnevnik*, 837-840, 842.; *Obzor*, 227, 5. X. 1885. Čini se da je Smičiklas objavio ovaj tekst i kao posebnu brošuru, jer se spominje na str. 842. *Dnevnika*.

³² *Dnevnik*, 835.

³³ Isto, 848.

sabornici i ban je krenuo prema predsjednikovoj sobi, a David Starčević rekao je Gržaniću neka ne da banu da uteče samo tako, pa je Gržanić pojurio za banom i izgurao ga iz sabornice, vjerojatno ga i udarivši čizmom. Eugen Kumičić tada je rekao: "Narode! Tat je ban bačen. Ti si dobio zadovoljštinu!" Nakon prekida sjednica je nastavljena, i to tako da su Starčević, Gržanić, Kumičić, Pavlović, Valušnik radi izgreda isključeni sa 60 sjednica, a Kamenar sa 40 sjednica, pri čemu je Mirko Hrvat, koji je predsjedao ovom sjednicom, najavio da će predsjedništvo vjerojatno podnijeti prijavu protiv nekih zastupnika.

Već pri napuštanju sabornice zastupnici su vidjeli državnog nadodvjetnika Aleksandra Rakodcyja kako ide Khuenu, te su ova dvojica vjerojatno skovala plan kako da se dalje radi. Saborska sjednica nastavljena je i 6. listopada a započela je raspravom o zapisniku od 5. listopada, koji da je netočan s obzirom na stvarno zbivanje. Prema poslovníku Starčević i Gržanić nisu mogli biti udaljeni sa 60 saborskih sjednica jer su prvi put kažnjeni, pa je isključenje smanjeno na 30 sjednica.³⁴ No zastupnici i dalje nastavljaju i toga dana raspravu o komorskom arhivu, pa David Starčević navodi "Kad je Héderváry rekao, da ono nije naše i poriče pošten posjed hrvatskom narodu od 35 godina, time je rekao da je ban Jelačić nepošteno spise donio od Magjara, tim je rekao da je Windischgrätz, namjesnik Nj. veličanstva, nepoštenim načinom predao Hrvatskoj spise", a Gržanić je odmah vehementno nadopunio: "Ja se sasama slažem s nazori dra Davida Starčevića. Shvaćajete vi kako hoćete - mi smo zastupnici naroda. Narod, koji nas je ovamo poslao, hoće, da štitimo njegova prava i da odbijemo svaku porugu, koja bi mu se nanijela."³⁵ Bile su to zadnje Gržanićeve riječi izgovorene u Hrvatskom saboru.

Na sjednici 7. listopada Hrvat je pročitao zahtjev Sudbenog stola da se digne imunitet s Davida Starčevića i Josipa Gržanića zbog "zločina javnog nasilja", pa je taj zahtjev proslijeđen imunitetnom odboru.³⁶ Vrlo lukavo odloženi su do tog dana i zahtjevi Frana Folnegovića i Šime Mazzure, koji su tražili banovu odgovornost zbog arhiva Komore. Khuen je uspio oslabiti i razvodniti saborsku ljevicu isključenjem Eugena Kumičića, Milana Pavlovića i AndrijeValušnika sa 60 sjednica, te Gjura Kamenara i Ivana Obada s trideset sjednica. Na toj je sjednici ban Khuen izrekao svoj do tada najduži govor u Hrvatskom saboru, ali je ljevica napustila dvoranu. Činovnici banske vlade uspjeli su pronaći zahtjev Bacha, koji je već 1854. zatažio povrat svih spisa iz ugarskoga komorskog arhiva, čime Khuen pokušava dokazati svoje mišljenje da

³⁴ Isto, 852.

³⁵ Isto, 850.

³⁶ *Obzor*, 230, 8. X. 1885.

je Hrvatska doista nepovlašteno posjedovala te spise do tog vremena. Khucn nije izrekao ništa što bi sličilo na ispričavanje zastupnicima. Na to je zatražio riječ dr. Ante Starčević, koji je rekao da je to prvi put da član vlade, tj. ban, dođe pod optužbu. On navodi da je nedavno otvoren zajednički mađarsko-hrvatski sabor i da nitko od zastupnika nije postavio to pitanje na saborski dnevni red, te da je dvojna monarhija izmišljotina "zdvojne" austrijske politike, koja je podijelila svoju vlast s Mađarima, držeći da im je Nagodba dala Hrvatsku kao puni poklon, ali da se tu Mađari ljuto varaju.³⁷ Rasprava o spisima nastavlja se i na sljedećim sjednicama Hrvatskog sabora (Armin Pavić, grof Miroslav Kulmer, Izidor Kršnjavi, Antun Vukotinović, Šime Mazzura). Zastupnici se jednostavno nisu mogli udaljiti od ovako značajne teme.

I rasprava o Gržanićevu i Starčevićevu imunitetu nije protekla jednostavno. Nikola Krestić, dotadašnji predsjednik imunitetskog odbora, dao je ostavku, a dr. Bogdan Medaković nekuda je oputovao, pa su prijedlog o izručivanju Davida Starčevića i Josipa Gržanića Sudbenom stolu u ime imunitetskog odbora podnijeli 10. listopada 1885. Lavoslav Šram i Jovan Suvich. Rasprava je i tada bila burna. Dragutin Pisačić je rekao da bi svatko morao učiniti ono što su ona dvojica učinila i da bi Sabor u najmanjem ruku trebao prijeći preko izgreda,³⁸ a Gržanića i Starčevića brani i Tuškan. Dakako, imajući većinu u Saboru, koji je oslabljen isključenjima oporbe, glasovanje je ispalo 62 : 24 za isključenje. Protiv Gržanićeva i Starčevićeva izručenja glasali su Josip Frank, Fran Folnegović, Dragutin Frölich, Makso Lončarević, Josip Majcen, Franjo Marković, Šime Mazzura, Ivan Obad, Tito Ožegović, Ladislav Pejačević, Franjo Pevalek, Miho Posilović, Ivan Radić iz Križevaca, Franjo Reizer, Ferdo Sladović, Tadija Smičiklas, Antun Starčević, Grga Tuškan i Josip Zorić.³⁹

Na sjednici 27. listopada 1885. dignut je imunitet novoj skupini zastupnika na prijedlog Bogdana Medakovića. To je opet omogućilo da se spominju Josip Gržanić i David Starčević, pa možemo reći da je kriza, izazvana 5. listopada 1885. u Saboru, potresala sabornicu čitav mjesec, a ako uračunamo i suđenje, možemo zaključiti da je politički nemir u Zagrebu vladao pola godine.

9. O suđenju pisale su gotovo sve novine, vladine osuđujući, oporbene opravdavajući. Detalje suđenja saznajemo iz zagrebačkih novina,⁴⁰ iz osječkih

³⁷ *Dnevnik*, 866-870.

³⁸ Isto, 901

³⁹ Isto, 907.

⁴⁰ *Pozor*, (1885), 227. i d.

novina,⁴¹ iz saborskih zapisnika, ali i sa samog suđenja Gržaniću, Davidu Starčeviću i Eugenu Kumičiću.⁴² Gržanić i Starčević bili su u zatvoru do suđenja, mučeni hladnoćom i glađu.⁴³ Suđenje u Sudbenom stolu započelo je 15. prosinca i trajalo je tri dana, a odličnu obranu i pledoaje izveo je branilac Davida Starčevića Marijan Derenčin.⁴⁴ Iako se očekivalo oslobođenje, jer se Gržanić branio da je htio udariti bana, ali da ga ipak nije udario, što su potvrdili i svjedoci Izidor Kršnjavi, Gjuro Dedović, Theodor Kuzmanović, Franjo Šimunec, Vilim Hatz, Stevo Popović, Nikola Crnković, Sudbeni je stol 18. prosinca 1885. pod predsjedanjem dr. Radoševića optužene osudio za zločin javnog nasilja na tamnicu od tri mjeseca i gubitak građanskih prava. Starčević je bio osuđen i na gubitak prava obavljanja odvjetničke službe.

Nakon završetka suđenja u Zagrebu je došlo i do demonstracija. Demonstracije su okupile više od tisuće ljudi na Zrinjercu u očekivanju presude, a kada je narod čuo presudu, počeli su mnogi vikati: "Živila slobodna Hrvatska", te je masa krenula na Jelačićev trg vičući: "Udri, udri in der Stadt, Magyaronom štrik za vrat", pokušavajući prodrijeti kroz Dugu ulicu do banske palače u Gornjem gradu. No policija je spriječila prolaz u Gornji grad, te su mnogi demonstranti u naguravanju s policijom ostali bez kapa, na temelju čega su kasnije optuživani i suđeni. Demonstracije su trajale do večeri. Naime, te je večeri ban Khuen s ministrom za Hrvatsku Kolomanom Bedekovićem prisustvovao kazališnoj predstavi u kazalištu u Gornjem gradu, što je opet dovelo do pokušaja obnove demonstracija uz povike "pereat Khuen", no žandarmerija je demonstrante rastjerala, a tada je u pripravnost stavljena i vojska.⁴⁵

Protiv nekih demonstranata, koji dakako nisu imali saborski imunitet, sud je pokazao krajnju strogost. Zagrebački graditelj, posjednik i gradski zastupnik Ivan Plochberger osuđen je primjera radi početkom ožujka 1886. zbog demonstracija na šest mjeseci zatvora, što je bila najveća moguća kazna po par.

⁴¹ *Slavonische Presse*, 1, 1885, 3. Jedna od povijesnih sjednica Hrvatskog sabora. Možda je potrebno spomenuti da ovaj list uređuje Jakob, brat kasnijeg vođe Čiste stranke prava Josipa Franka, jer su Židovi u Hrvatskoj imali sve manje prostora za svoje djelovanje, stisnuti između ugarskog i srpskog nacionalizma.

⁴² *Obzor*, 1886, br. 48, - Kasacijonalna rasprava obdržavana dne 1. ožujka 1886. pred kr. stolom sedmorice u Zagrebu proti narodnim zastupnikom dru Davidu Starčeviću, Josipu Gržaniću, radi dogadjanja u saborskoj sjednici 5. listopada 1885.; *Agramer Tagblatt*, 1886, br. 49; *Katolička Dalmacija*, 17, 1886, br. 15 i 16.

⁴³ *Obzor*, 1886, br. 6.

⁴⁴ Marijan Derenčin (1836-1908), pravni pisac, dramatičar, intendant hrv. kazališta, trsatski načelnik, a za Mažuranića i predsjednik odjela za pravosuđe. Pokrenuo je list *Pravnik* u Rijeci.

⁴⁵ *Slavonische Presse*, 36, 22. XII. 1885. - Nachspiel zum Starčević

300 Kaznenog zakona.⁴⁶ Na presudu 18. prosinca žalili su se i državni nadodvjetnik i osuđeni. Čini se da je Aleksandar pl. Rakodzay (1907. bio je neko vrijeme ban) htio utjecati na septemvire Stola sedmorice, ali u tome nije u potpunosti uspio jer su mu sudac Farkaš, nekad desna ruka komesara Ramberga, poznat po poštenju, i T. Hrubby rekli da treba suditi pravedno, dok su drugi šutjeli (Pirka, Beyer, Burgstaller i dr. Špun Strižić). Na suđenju prvi ožujka 1886. kazna je prekvalificirana u prekršaj, ali je produžena na šest mjeseci, s time da se u obzir uzimao i istražni zatvor. Vladino nezadovoljstvo blagim osudama najvišeg suda u Hrvatskoj bilo je izraženo time što su bili umirovljeni gotovo svi suci ovog suda, osim Radivojevića, koji je bio najoštriji.⁴⁷

To je suđenje dakako bilo političko i namješteno. Dr. Hinko Hinković, jedna od najkontroverznijih osoba stranačnog života Hrvatske, uspio je da se čin prekvalificira od kaznenog na prekršaj a njegova se obrana temeljila na tome da je ban odgovoran saboru, a ne obrnuto, te da sabor može kritizirati izjave vlade, odbaciti zakonite prijedloge i čak davati naloge vladi, jer da sabor ruši i diže vlade, pa da može staviti i bana pod optužbu. On je upozorio i na činjenicu da su veliki župani, kad su u Saboru, iznad bana, jer uživaju imunitet, dok su mu inače izvan sabornice podložni. Hinković je Starčeviću izjavu da je ban tat okarakterizirao kao "mnenje", no očito ta obrana i nije bila najviše što je on mogao dati.⁴⁸

Suđenje je izazvalo veliku pažnju i mnogi su listovi na njega poslali svoje novinare. O toj se osudi govorilo kao znamenitoj u povijesti hrvatske judikature. Upozorivalo se da Stol sedmorice obično ne sudi o prekršajima, već taj posao obavlja sudac s dva prisežnika građanskog staleža, dok je ovdje načinjeno svečano suđenje, uz zatvaranje osuđenika i prije suđenja.⁴⁹ Osuda, koju su potpisali predsjednik Stola sedmorice dr. Livije Radivojević i A. Rakovac, perovođa, bila je izvanredno stroga a objavljena 1. ožujka 1886., izazvala je reakciju oporbenog tiska.⁵⁰ Na presudu se osvrnulo i strano novinstvo. Tako je mađarski *Pester Lloyd* ocijenio presudu preblagom, ukorivši sud što nije osuđenike težinom svoje osude "zgnječio, uništio za sva vremena", jer da će ovako blaga osuda lišiti "državnu vlast mal da ne svake zaštite."⁵¹ Na drugoj

⁴⁶ *Obzor*, 48, 1. III. 1886.

⁴⁷ *Spremnost*, 152, 14. I. 1945. - V.S.H., Nepravedna osuda D. Starčevića i J. Gržanića

⁴⁸ *Obzor*, 48, 1. III. 1886.

⁴⁹ Isto, 53, 6. III. 1886. - Pismo iz Zagreba

⁵⁰ Isto

⁵¹ Isto, 60, 15. III. 1886. - Hrvatsko vrhovno sudište i magjarsko novinstvo. Na neki način je doista karijera obojice uništena, jer Gržanić nije nikada više uspio postati saborski zastupnik, a što se tiče Davida Starčevića, njega je suspendiralo od odvjetništva, a onda je kasnije optužen za

strani austrijski list *Neue Presse* piše da je već i samo imenovanje Khuena banom pogreška, jer da Hrvatska ipak nije strogo uzevši Ugarska.⁵²

Dr. Marijan Derenčin je kao branitelj osuđenih uložio žalbu, no kazne nisu smanjene pa su Gržanić i Starčević izdržali čitavu kaznu i obojici je bilo narušeno zdravlje, pa su nakon izlaska iz zatvora živjeli tek nešto dulje od deset godina.

Suđenje je potaknulo i razmišljanje o srpsko-hrvatskim odnosima, i zanimljivo je da se uoči tog suđenja pokreće u Zagrebu prosrpski list *Balkan*, a na drugoj strani u Osijeku počinje nakon događaja u Saboru izlaziti *Slavonische Presse*, odnosno od početka 1886. u Zagrebu izlazi *Agramer Tagblatt*. Zbog sukobljavanja Khuena, kojeg podržavaju Srbi, s Hrvatima, koje podržavaju osječki Židovi boreći se za nezavisniju gospodarsku politiku Hrvatske, taj je sukob dobio vrlo široke dimenzije. Naime, suđenje je obavio dr. Livije Radivojević kao predsjednik Stola sedmorice. Radivojević (Kamenica 24. 1. 1821. - Zagreb, 7. 2. 1903.) bio je velikosrbin, koji je imao rodbinske veze i sa Sofronijem Radivojevićem, pakračkim episkopom, i s bačkim vladikom Arsenijem Radivojevićem (1774.-1781.). Njegov brat dr. Ljubomir Radivojević (Kamenica 1818. - Novi Sad, 4. 1895.) bio je ne samo prvi tekelijanski pitomac već i veliki dobrotvor srpstva, koji je osnovao zadužinu iz koje su se financirale izdavačke aktivnosti srpstva na području Austro-Ugarske Monarhije, tj. aktivnosti kojima se ideološki stvarala osnova za stvaranje jedne južnoslavenske države pod vodstvom Srba.

To je suđenje pokazalo da su Hrvati u Hrvatskoj Khuenova vremena doista bili već politički potisnuti iz upravljanja Hrvatskom i da su vladini ljudi pravaštvo držali marginalnom pojavom pa im se moglo i narugati. To su i činili mnogi listovi koji su se htjeli vladi dodvoriti⁵³

Dakako, mađarsko je novinstvo pisalo da je presuda opravdana, a *Pester Lloyd* drži da je još i preblaga.⁵⁴

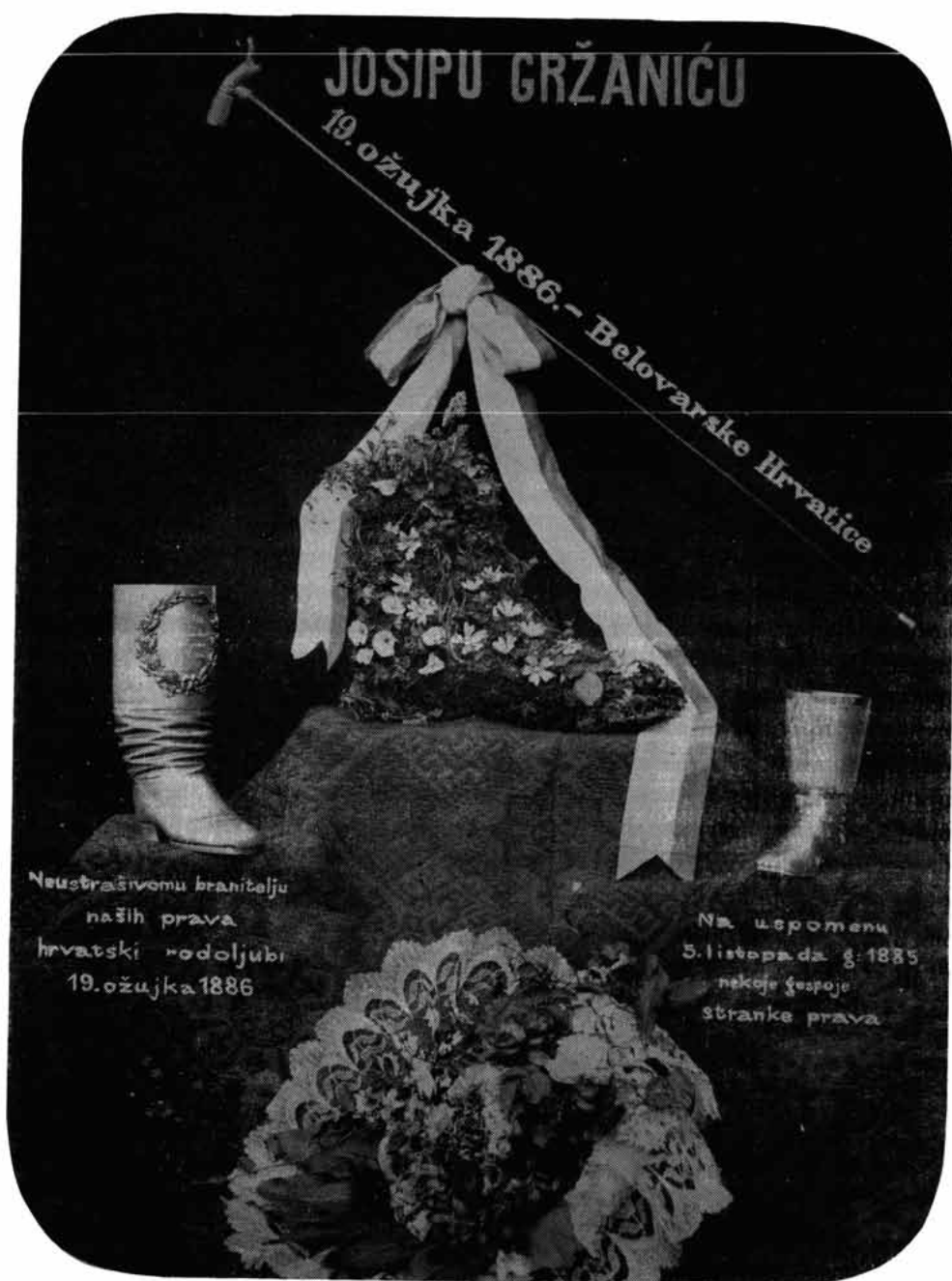
U hrvatskom su puku Gržanić i David Starčević postali nakon ovog suđenja poznati i omiljeni jer se mađarska politika kroz proteklih dvadeset godina već pokazala kao protivna interesima Hrvatske. Gospojinski odbor Narodne stranke, a i ženski dio Stranke prava, poklonili su Gržaniću srebrnu

prijevaru zbog skrbništva iza pokojnog Timotija Kokotovića, te su nestali spisi koji su mogli dokazati Starčeviću nevinost i on je u tamnici čamio 9 godina, a već 1908. je umro (*Spremnost*, 152, 14. I. 1945).

⁵² *Zastava*, 21, 1886, 59 - Vaš brat Hrvat. Pismo iz Zagreba.

⁵³ *Obzor*, 1886, br. 60.

⁵⁴ *Vragoljan*, (Bakar), 4, 20. II. 1886. i br. 7. od 20. III. 1886.

čizmu.⁵⁵ U bakarskom listu *Vragoljan* objavljena je čak i posebna pjesma u akrostihu, što ne začuđuje kada se zna da je urednik tog lista Rudolfo Delbrunner, čija je žena bila Polićka, a Polićevi su bili zainteresirani u brodarskim društvima Hrvatskog primorja kao i Gržanić.

10. Gržanić je izašao iz zatvora točno pet mjeseci nakon osude, tj. 18. svibnja 1886., i Zagrebčani su ga dočekali s ovacijama. Gržanić se opet vraća u Senj, te vodi Senjsku čitaonicu i Senjsku štedionicu, a na prijelazu stoljeća pokreće ponovno osnivanje novog brodarskog društva, koje je postojalo i u vrijeme Gržanićeve smrti.⁵⁶ Gržanić je u Primorju vođa Čiste stranke prava kao pristaša Josipa Franka, nasuprot Niki M. Vlahoviću, koji je bio na čelu "domovinaša". U doba kada je Ante Starčević boravio na Sušaku, Gržanić mu je bio desna ruka.

Dakako, Gržanić je stalna oporba vlasti. On teško podnosi da propada vrijedan i poduzetan primorski narod koji je pun ljubavi za svoju slobodu. On zna da je Hrvatska vodila pogrešnu politiku na svoju štetu. Gradovi Senj i Bakar utučeni su, pa niti tvornica duhana u Senju, niti nautička akademija u Bakru ne mogu zamijeniti raniji intenzivni gospodarski život ova dva grada. Primorcu je more, koje ima ulogu njive sjevernjaka, bilo oduzeto i sve se više pretvaralo u mađarsko more, a glazba iz crikveničkog ljetovališta, gdje su se Mađari osjećali kao na svojoj zemlji, orila se naširoko i daleko. U takvim prilikama Gržanić dakako želi opet ući u saborske klupe i boriti se dopuštenim načinima i sebi svojstvenim oporim riječima, no to mu vlast onemogućava. On je teško osjećao udaljenost od sabornice i od svakodnevne političke borbe. No režim je oštro pazio da se više ne približi Saboru.

Kada su 1887. bili novi izbori, 15. lipnja došao je u Senj veliki župan ličko-krbavski Marko Kasumović nastojeći spriječiti čak i izbor Frana Folnegovića za zastupnika, jer Gržanić, osuđen 1885., i tako nije mogao istaknuti svoju kandidaturu. Tom se prilikom vodila u Senju neviđena izborna borba. Videći da će izgubiti, Kasumović je 11. lipnja raspustio gradsko zastupstvo i imenovao Ivana Vučetića za senjskog komesara, kojega su Senjani odmah prozvali "Rabatom III." (Drugi je bio Oktavijan Klemenčić), a Gržanića je Kasumović zatvorio i pustio ga uoči samih izbora. Na izbore su Senjani izašli kroz šumu bajuneta, a usprkos svemu Fran Folnegović je izabran po treći put u Senju za zastupnika, iako mu je protukandidat bio Koloman Bedeković, hrvatski

⁵⁵ Isto, 7. od 20. III. 1886.

⁵⁶ *Starčevićanac* (Gospić), 1(1907), 41, 2. XI. 1907. Brodarsko društvo izrazilo je sažalnicu povodom Gržanićeve smrti i nazvalo Gržanića svojim osnivačem.

ministar u Budimpešti i veleposjednik u Jalžabetu kraj Varaždina. Zbog tog poraza vladine stranke gradski senator Marko Jurinčić, koji je proglasio rezultate izbora, bio je odmah suspendiran od službe i plaće, a Senjanina Matu Simatu, katehetu na gimnaziji, biskup Posilović premjestio je u Otočac. Vladin povjerenik Didolić je u gradski zatvor, a onda u Davidov toranj, zatvorio nakon ovih izbora 33 senjska demonstranta. Potraženi su i stari spisi iz vremena gradnje pučke škole, pa je Gržanić optužen zbog sumnje u pronevjeru, iako se branio da je sve račune potvrđivao školski odbor i da se nikakva malverzacija nije mogla provesti (*Hrvatsko pravo*, 3602, 20. 11. 1907.). Tom mu je prilikom oduzeto i aktivno i pasivno prava glasa. Na Gržanićevu žalbu Sudbeni stol je potvrdio prvostepenu odluku, ali je vođa Čiste stranke prava Josip Frank uspio velikom pravničkom vještinom stornirati tu odluku kod Stola sedmorice i Gržaniću je opet vraćeno pravo da bira i bude biran, pa je 4. studenog 1898. ponovno izabran u gradsko zastupstvo, gdje je djelovao do smrti, boreći se kako je znao i umio da Senj bude hrvatski i gotovo okorjelo pravaški.⁵⁷

Dakako da je zbog pravaške orijentacije stradavao čitav Senj, koji nisu voljeli ni mađaroni ni članovi Hrvatsko-srpske koalicije. U tome je određenu ulogu odigrao Frano Supilo. On je 1892. vidio prvi put Gržanića na Prvom kongresu Stranke prava u Barčičevoj kući na Rijeci, gdje je Supilo kritizirao oštro pisanje *Hrvatske* protiv "pravoslavnim Hrvatima", na što je Gržanić reagirao vrlo žestoko.⁵⁸ To je rodilo nesnošljivosti koja je trajala do Gržanićeve smrti i koja je jako štetila Gržaniću, jer je Supilo bio zlatno pero tadanjega riječkog novinstva. Supilo je okrivio Gržanića da kao pravaški nestor u Senju terorizira pravaško članstvo, iskoristivši i napade pravaša domovinaša Nike M. pl. Vlahovića, koji kaže da je Gržanić dvoičan jer u jesen 1901. podupro izbor Ladislava Krajača za predsjednika senjske trgovačke obrtničke komore, te da je Krajač izabran i za potpredsjednika Senjske štedionice, a na Gržanićev prijedlog, što je nerazumljivo s obzirom na stranačku opredijeljenost ove dvojice.⁵⁹ Svi su se okomili na već iznemogloga Gržanića.

Budući da je politiku Hrvatsko-srpske koalicije prihvatio i Fran Supilo, urednik riječkoga *Novog lista*, kao jedinu realnu politiku u vremenu oštrog mađarskog istupa, protiv Gržanića stvorila se prava urota i on se u uvjetima kada se i razjedinjeni i oslabljeni pravaši sve više priklanjaju toj politici našao

⁵⁷ *Hrvatsko pravo*, 13 (1907), 3601 od 19. XI. 1907. i 3602. od 20. XI. 1907. Uvodnici

⁵⁸ *Novi list*, 198, 7. XII. 1901. - Frano Supilo, Kad se "čisti" neka se čisti. Gospodinu Josipu Geržaniću u Senju.

⁵⁹ *Novi list*, 189, 28. VIII. 1902. - Ciganluk, i 199, 2. XI. 1902. - Podle laži i Hrvatsko pravo, 18. III. 1902.

poprilično osamljen i neshvaćen, napadan od nevidljivog neprijatelja koji mu je zagorčavao život.

U 1903. Gržanić je umiješan u manifestacije protiv mađarskih natpisa, pa je na poštanskom i brzojavnom uredu 17. svibnja načinjena šteta od 58 kruna, na kući knjigotiskara Ive pl. Hreljanovića od 473 kruna, a na kući Ladislava Krajača od 196, i na njegovoj od 690 kruna. O svemu je izviješten ban Khuen Hédeváry, koji osuđuje senjskoga gradonačelnika Konrada Zimpermana, uglednoga senjskog veletrgovca, da se nije pripremio za takav slučaj i traži da se šteta na poštanskom uredu popravi na trošak grada Senja. Naplata te štete izazvala je novu aferu i na Gržanićev prijedlog trebaju je platiti demonstranti koji su štetu činili.⁶⁰

Nesnošljivost između Supila i Gržanića dobila je 1904. svoj vrhunac. Ivan Bušljeta, općinski odbornik iz Gospića i Gržanićev zet, napao je 5. 12. 1904. Supila pismom da želi rastrovati Liku kako je uspio u većem dijelu Hrvatskog primorja i Gorskoga kotara. Dakako, Bušljeta zastupa čistu pravašku liniju Josipa Franka (*Hrvatsko pravo*, 2726, 16. 12. 1904.)

Gržanić je 14. prosinca 1904. napisao otvoreno pismo Ladislavu Krajaču.⁶¹ Prigovorio mu je da nije ništa uradio za grad Senj, već da čini sve da upropasti Hrvatsko parobrodarsko društvo, koje je drugo parobrodarsko društvo što ga stvara Gržanić u Senju, nagovorivši nekoliko ličkih trgovaca iz Gospića da ulože svoj kapital u kupnju parobroda "Starčević", a onda su se pridružili i neki trgovci iz Hrvatskog primorja. Tek je tom mladom društvu krenulo kad Ungaro-Kroata dobiva od Khuena subvenciju pa može pružati usluge jeftinije nego Hrvatsko parobrodarsko društvo. Gržanić prigovara Krajaču napuštanje pravaštva i zaboravljanje svečanog zavjeta da domovinu "nigdar iznevjeriti neće", te priklanjanje vladinim krugovima. Osobito mu zamjera što je 1887. banu Khuenu priredio s Otonom Spitzerom svečani doček, pa mu je to ponašanje omogućilo da ne samo predvodi gradom već i da ima vodeće pozicije i u Trgovačkoj i obrtničkoj komori. Krajač se kandidirao za zastupnika u Brlogu na vladinoj listi, ikao je nekoć u istom mjestu agitirao kao pravaš. Krajač 1890. po želji ministra trgovine Baroša spaja svoje brodarsko poduzeće "Krajač" s

⁶⁰ I. KOVAČIĆ, nav. dj., 159-160. i 169.

⁶¹ *Hrvatsko pravo*, 2726, 16. XII. 1904. i 2729, 19. XII. 1904. M. Ladislav Krajač (Senj, 27. 6. 1857. - Senj, 14. 11. 1928.). Završio studij ekonomije u inozemstvu, a zatim radi u očevoj trgovačkoj tvrtci i postaje predsjednik Prvoga hrvatskog primorskog parobrodarskog društva, koje je osnovao otac 1871. Već kao mladić bavio se politikom pa 1883. ušao u Hrvatski sabor kao pravaš, a onda je promijenio stranu. Bio je neko vrijeme senjski gradonačelnik, a od 1887. i predsjednik senjske Trgovačko-obrtničke komore.

tvrtkom M. Švrljuga et Co., u tvrtku "Ungaro-Kroato", a obje su tvrtke zajedno imale kapital od 500.000 forinti, odnosno ukupnu glavnicu od milijun forinti, imajući čisti dobitak 1902. godine od 261.531 kruna, i dijeleći dividende od 200.000 kruna, što je značilo za dioničare 10% dividendu. Metamorfoza Krajača koji je od "...vatrene Héderváryjeva protivnika postao osobiti pouzdanik današnjeg sistema" poštenom je Gržaniću neprihvatljiva i on tu politiku žestoko osuđuje.⁶²

11. Dakako da je svojom principijelnošću Gržanić sebi stvarao mnogo neprijatelja čak i od prijatelja, kako to pokazuje Krajačev slučaj. Gržanić svojim nepromjenljivim stavom tone sve dublje. On 1904. piše: "Ja znam što me čeka i zato mirno očekujem sve, i ne može me ništa iznenaditi."⁶³

No još se ne predaje. Gržanić se 1906. kandidirao na pravaškoj listini u Senju. No izbrisan je s obrazloženjem da za pasivno izborni pravo nema dovoljno izravnog poreza, tj. da je potrebno plaćati 30, a Gržanić je plaćao samo 24 kruna i 40 filira izravnog poreza. Uzalud je Gržanić dokazivao da i kao činovnik Senjske štedionice plaća *tecivarinu* a da ima i kuću. Supilo i jedna grupa Senjana koji nisu voljeli Gržanića, potrudili su se da ispitaju njegove porezne uplate od 1898. godine, kada plaća 11 forinti 58 novčića izravnog poreza, pa do 1905. Stol sedmorice potvrdio je brisanje Gržanića, ali i nekih senjskih profesora koji su bili ranije sudbeno gonjeni, a pravo glasa izgubio je i suvlasnik Hrvatskoga primorskog paromlina "Art" Mijo Poschich, jer da nije zavičajan u Senju, te kapetan Zrinski Uršinić, koji je stalno prebivalište imao u Trstu.⁶⁴

Nakon toga bio je kandidiran u Perušiću i vjerojatno bi na izborima 1907. pobijedio da nije umro, jer je na pokop došla grupa perušićkih izbornika koje su predvodili Marko Badovinac, općinski načelnik Ivan Jurišić, Petar Štimac i Martin Veslar, Joja Žarak, Mika Hećimović i Mile Milković.⁶⁵

Gržanić je umro od kapi u Gospiću 29. listopada 1907. došavši u posjet svojoj kćeri Zori, koja je bila udata za Jozu Bušljetu. Gotovo sav hrvatski tisak zabilježio je njegovu smrt. Na ispraćaju iz Gospića 30. 10. 1907. govor je

⁶² Od 1890. do 1903. Ugarsko ministarstvo trgovine dalo je pomorskim društvima potporu u iznosu od 31.000.000 kruna. Najviše je dobila "Adria", ali je 1902. subvenciju dobila i "Ungaro-Croato" u iznosu od 590.000 kruna. (*Hrvatsko pravo*, 2720, 7. XII. 1904). "Ungaro-Croato" 1922. postaje "Jadranska plovidba", Sušak.

⁶³ *Hrvatsko pravo*, 2729, 19. XII. 1904.

⁶⁴ *Novi list* (Rijeka), 9 (1906), 30, 30. I. 1906. - Senjanin. Na adresu "Sablaznjivo sastavljena listina u Senju, i 62, 3. III. 1906. - Senjanin, Grdna blamaža Geržanićeva.

⁶⁵ *Starčevićanac*, 41, 2. XI. 1907. U Gospiću je došla iz Senja i udovica te sin Krsto.

Senjska luka oko godine 1925.

održao inženjer Nikola Kolar,⁶⁶ a u nazočnosti svećenstva, građanstva i gradonačelnika Mate D. Došena, te je pjevalo društvo "Velebit" i "Hrvat", a župnik Vučetić dao je blagoslov. Na sastanku starčevićanske organizacije u Senju je o Gržaniću govorio Dragutin Didolić, i iz tog govora saznajemo za dosta podataka o Gržanićevu životu.⁶⁷ Starčevićanska organizacija u Senju je prigodom Gržanićeve smrti dobila toliko brzjava i pismenih iskaza sućuti da se je 18. studenoga 1907. zahvalila preko novina, nemajući mogućnost da svakome zahvaljuje posebno.⁶⁸

U međuratnom razdoblju pravaštvo se teško oporavljalo, podijeljeno, neprilagođeno novom vremenu. Zaboravljen je i Gržanić, jer njegov udarac bana Mađara nije se mogao upotrijebiti u političkoj borbi u kojoj su Mađari potpuno izbrisani s političke pozornice. Nestalo je i bana i Hrvatske kao administrativne jedinice, a stvorena je neka nova država u kojoj je sve bilo drugačije. Gržanićevo ime počelo se spominjati tek 1934. godine nakon smrti kralja Aleksandra, i hrabar Gržanićev istup u Hrvatskom saboru, najvišem

⁶⁶ Isto

⁶⁷ *Hrvatsko pravo*, 3601, 9. XI. 1907. i 3602, 20. XI. 1907.

⁶⁸ Isto, 3606, 18. XII. 1907.

zakonodavnom tijelu Hrvatske, počinje se sve više cijeniti u krugovima koji su držali da je potrebno stvoriti Banovinu Hrvatsku s banom na čelu kao zaštitnikom hrvatske suverenosti.

Već 1940. pao je prijedlog da se u Zagrebu jedna ulica označi imenom Davida Starčevića, a druga Josipa Gržanića.⁶⁹

JOSIP GRŽANIĆ (GERŽANIĆ), GLIEDER DER KROATISCHEN PARTEI
DES RECHTS IN DER VERTEDIGUNG VON SENJ UND KROATIEN
(Senj, 1844 - Gospić, 29. 10. 1907)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Josip Gržanić (Geržanić) ist in der kroatischen Politik als der Politiker bekannt, der den Banus Khuen Héderváry 1885 aus dem kroatischen Parlament hinausgeworfen hat. Dieser interessante Mensch blieb seiner Partei des Rechtes (Stranka prava) sein Leben lang treu, und beeinflusste die Entwicklung der Stadt Senj als eines Zentrums seiner Partei im Kroatischen Küstenland. Er führte einen langen Kampf gegen alle die zum Schaden dieser Stadt eine andere Stadt - Rijeka - als ein wirtschaftliches und politisches Zentrum erheben und Senj dagegen erschwächen wollten.

Gržanić war Politiker, Senjer Verwaltungsbeamter und Leiter der Senjer Sparkasse, und diese drei Komponenten versucht die Autorin in diesem Artikel darzustellen. Sie betont dabei, daß - ihrer Meinung nach - weitere Forschungen wahrscheinlich neue Tatsachen ans Tageslicht bringen könnten. (Es wäre zum Beispiel notwendig seine literarische Tätigkeit auszuforschen.)

In diesem Artikel wird die Gržanićs politische Tätigkeit ausführlich dargestellt, besonders das Hinauswerfen des Banus Khuen Héderváry auf die Forderung des Politikers David Starčević. Diese Affäre erschütterte fast ein halbes Jahr die Arbeit des kroatischen Parlaments in Zagreb. Die Opposition schlugte ihren Haken auf die ungarische Herrschaft, die ein Staat von den Karpaten bis zum Adriatischen Meer schaffen wollte, ohne Rücksicht auf die ethnische Buntheit auf diesem Gebiet, und ohne Respekt vor der kroatischen Geschichte und der Gleichberechtigung Kroatiens und Ungarns.

Gržanić kam in den Kroatischen Parlament als Vertreter von Ivanić Grad in Moslavina, aber im Parlament war er durch die Interpelationen bekannt, die sich an Senj bezogen.

Mit der Erscheinung des Dampfbootes fiel Senj immer mehr in Schwierigkeiten, weil die Stadt für ein konkurentes und erfolgreiches Schiffwesen kein Kapital hatte, obwohl sie zweimal eine Schiffsgesellschaft gestiftet und dabei kleine Mitteln der kroatischen Wirtschaftler von Senj bis zu Gospić aktiviert hatte, wobei Gržanić eine bedeutende Rolle spielte.

⁶⁹ *Slobodni glas*, 1 (1940), br. 8, 19. VII. 1940, str. 5 - I. D. Zaboravljeni znameniti Hrvati. Članak je pisan u antisemitskom duhu i kaže: ako postoji Epsteinova i Bleihweisova ulica da nema razloga da svoju ulicu nemaju Gržanić i David Starčević, koji su za Hrvate sjedili u tamnici.